

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

D. Heinz-Dietrich Wendland, Die Kirche in der modernen Gesellschaft. Entscheidungsfragen für das Kirchliche Handeln im Zeitalter der Massenwelt. 2 Auflage. Furche-Verlag, Hamburg 1958. Σελ. 285.

Σκοπὸς τοῦ μετὰ χειῖρας περισπουδάστου ἔργου τοῦ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Münster καθηγητοῦ τῆς Χριστιανικῆς Κοινωνικῆς Ἠθικῆς εἶναι ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ θεολογικὴ διασάφησις τῆς θέσεως καὶ τῆς εὐθύνης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ συγχρόνῳ τεχνοκρατούμενῃ καὶ μαζικῇ κοινωνίᾳ, ἐννοεῖται κυρίως τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1955 καὶ ἐξηνητήθη ἐντὸς 15 μηνῶν, ὅπερ γεγονός ὀφείλεται κυρίως μὲν εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου, ἔπειτα δέ, ὡς ὁμολογεῖται ὑπ' ἄλλων τε καὶ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, καὶ εἰς τὴν παραμέλησιν τοῦ καθήκοντος τῆς προτεσταντικῆς (τοῦλάχιστον τῆς Γερμανικῆς) θεολογίας πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῆς συγχρόνου κοινωνίας, ἀν καὶ ὁσημέραι καθίσταται μᾶλλον αἰσθητῇ καὶ ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς Ἐκκλησίαις, ὡς ἤδη ἐνωρίτερον ἐν τῇ ρωμαιοκαθολικῇ, ἡ ἀνάγκη τῆς καλλιέργειας μιᾶς «θεολογίας τῆς κοινωνίας» καὶ μιᾶς «χριστιανικῆς Κοινωνιολογίας», τοῦ ὁποίου ὄρου ἡ χρῆσις δὲν ἔπαυσε νὰ σκανδαλίζῃ πολλοὺς διαμαρτυρομένους θεολόγους. Ἀκριβῶς δὲ ἡ ἐξέτασις τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων καὶ τοῦ καθ' ὅλου ἔργου τῆς «Θεολογίας τῆς κοινωνίας» ἀποτελεῖ τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ βιβλίου τούτου, ὡς βᾶσις τοῦ ὁποίου τίθεται θεολογικὴ ἀνάλυσις στηριζομένη εἰς τὰ δεδομένα ἀφ' ἑνὸς τῆς βιβλικῆς θεολογίας καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν συγχρόνων κοινωνικῶν προβλημάτων ἐν τε τῷ οἰκουμενικῷ συνεδρίῳ τοῦ Evanston (1954) καὶ ἐν ταῖς συνόδοις τῆς Γερμανικῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ (σ. 13-19) γίνεται λόγος περὶ τῆς νέας ἐποχῆς καὶ τῶν νέων δρόμων εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν σύγχρονον τεχνοκρατούμενην κοινωνίαν καὶ ἔναντι τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀπομακρυνόμενων τάξεων τῶν ἐργατῶν, ὑπαλλήλων καὶ διανοουμένων καὶ τονίζεται ὅτι ἡ νέα σχέση αὐτῆς πρὸς τὸν κόσμον εἶναι ἡ τῆς διακονίας, ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς οἰκουμενικῆς κοινωνικῆς κινήσεως, πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ὁποίας διακονίας εἶναι ἀναγκαῖος ὁ θεολογικὸς κοινωνιολογικὸς διάλογος καὶ ἀπαραίτητος ἡ καλλιέργεια τῆς Κοινωνιολογίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ δημιουργία μιᾶς Κοινωνιολογίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπακολουθοῦσιν ὁκτὼ κεφάλαια, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὁποίων (σ. 20-37) ἀναπτύσσεται ἡ θέσις τοῦ θεολόγου ἐν τῇ νέᾳ κοινωνίᾳ καὶ σχεδιαγραφεῖται μία «Θεολογία τῆς κοινωνίας», εὐρυτέρα τῆς λεγομένης «Εὐαγγελικῆς Κοινωνικῆς Ἠθικῆς», νέα ἐπιστήμη, τὴν ὁποίαν ὀρθῶς, κατὰ

τὸν κ. W., ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία ὀνομάζει «Χριστιανικὴν» ἢ «Καθολικὴ Κοινωνιολογίαν»· ἐν τῷ δευτέρῳ (σ. 38-62) ἐξετάζονται αἱ βιβλικαὶ βάσεις τῆς Χριστιανικῆς Κοινωνιολογίας· ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ (σ. 63-107) ἐκτίθενται τὰ δεδομένα τῆς Προτεσταντικῆς κοινωνιολογίας καὶ αἱ ἐλλείψεις αὐτῆς, ἡ διδασκαλία περὶ δύο αἰώνων, ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ ἡ διαλεκτικὴ τῶν λεγομένων ἐν τῇ Προτεσταντικῇ ἠθικῇ «χριστιανικῶν θεσμῶν» (Christliche Ordnungen)· ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ (σ. 108-126) ἐξετάζεται ἡ σχέσις τῆς Ἐσχατολογίας πρὸς τὴν Κοινωνικὴν ἠθικὴν καὶ ἀναδεικνύεται ἡ σημασία τῆς ἐλπίδος διὰ τὸ χριστιανικὸν ἦθος· ἐν τῷ πέμπτῳ κεφ. (σ. 127-158) ἀναπτύσσεται ἡ ἐν τοῖς οἰκουμενικοῖς συνεδρίοις τοῦ Amsterdam καὶ τοῦ Evanston διατυπωθεῖσα κοινωνικὴ διδασκαλία περὶ «ὑπευθύνου κοινωνίας»· ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ (σ. 159-183) καθορίζονται αἱ ἔννοιαι καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τοῦ «κοινωνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ» καὶ τῆς «ἀγάπης»· ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφ. (σ. 184-204) ἀντιδιαστέλλεται ἡ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀντίληψις περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὄργανου (Instrumentaler Mensch) πρὸς τὴν χριστιανικὴν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ ἐλευθερίας ἀντίληψιν καὶ ἐν τῷ ὄγδῳ κεφαλαίῳ (σ. 205-239), ὅπερ ἐπιγράφεται «Masse und Gemeinde», ἀναπτύσσεται ἡ ἔννοια τῆς λαϊκῆς μάζης καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνάφεια τῆς Ἐκκλησίας, ἡ μεταμόρφωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς παρεκκλησιαστικῆς (δι' ὄργανώσεων καὶ διαφόρων θεσμῶν) κοινωνικῆς χριστιανικῆς δράσεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Τέλος ἐν τῷ μακρῷ ἐπιλόγῳ (σ. 240-255) συνοφίζονται τὰ ἐκ τῆς «Θεολογίας τῆς κοινωνίας» πορίσματα διὰ τὸ εὐαγγελιστικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, διακρίνεται δὲ τὸ ἱεραποστολικὸν ἀπὸ τοῦ ἐνοριακοῦ κηρύγματος, διεξαγομένου ἐν γλώσῃ ἀπλῇ καὶ σαφεῖ, ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν νοοτροπίαν καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς συγχρόνου κοινωνίας, μὴ ἀφισταμένη δὲ κατ' οὐσίαν τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς ἀρχηγόπου χριστιανικῆς γλώσσης. Ἐπακολουθοῦσι παρατηρήσεις καταλαμβάνουσαι 22 σελίδας καὶ πίνακες βιβλικῶν χωρίων, πραγμάτων καὶ προσώπων.

Τὸ βιβλίον τοῦτο, ὅπερ εὐλόγως ἐκρίθη εὐμενῶς οὐ μόνον ὑπὸ τῆς προτεσταντικῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς κριτικῆς, χαρακτηρισθὲν ὡς Markstein πρὸς θεολογικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν «σημείων τῶν καιρῶν», διακρίνει ἐπιστημονικὴ καὶ θεολογικὴ ἐμβριθία μετὰ πλήρους θεολογικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς ἐνημερώσεως, ἐν συνδυασμῷ μετὰ σαφηνείας, νηφαλιότητος κρίσεως, θερμότητος πίστεως καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, νοουμένην προφανῶς ἐν προτεσταντικῇ ἔννοια.

Ὡς δείγματά τινα τῆς νηφαλιότητος τῆς κρίσεως καὶ ἀμεροληψίας ἀναφέρομεν τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναγνώρισιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἀσκητικοῦ καὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ στοιχείου ἐν τῇ χριστιανικῇ ἠθικῇ, τὴν σχετικὴν κατανόησιν τοῦ φυσικοῦ δικαίου, τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παραμελήσεως τῶν κοινωνιολογικῶν μελετῶν ἐν τῇ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ, τὴν ἀποφυγὴν τῆς συγχύσεως Θεολογίας καὶ Κοινωνιολογίας κ. τ. τ.

Paul Evdokimov, La femme et le salut du monde. Étude d'Anthropologie chrétienne sur les charismes de la femme. Casterman. Tournai - Paris 1958. Σελ. 273.

Ἐκ τῶν δύο τίτλων τοῦ μετὰ χειρας ἔργου τοῦ ἐν Γαλλίᾳ διαβιούντος ὀρθοδόξου Ρώσου θεολόγου κ. Ρ. Ενδοκίμιν, ὁ μὲν πρῶτος καὶ κύριος ἀποτελεῖ τὴν διήκουσαν ἔννοιαν, ὁ δὲ δεύτερος χαρακτηρίζει τὸ εἶδος τοῦ θεολογικοῦ τούτου δοκιμίου, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι νὰ δειχθῇ ἡ μεγίστη σημασία τῆς γυναικὸς διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, οὐ μόνον ἐν θρησκευτικῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν γενικωτέρᾳ ἐννοίᾳ. Τοῦ ἔργου προτάσσεται μακρὰ εἰσαγωγή (σελ. 7-36), ἐν ἣ καθορίζονται ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ διαστάσεις τῆς σκέψεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ μέθοδος καὶ ἡ κατευθυντήριος ἀρχὴ καὶ γραμμὴ αὐτοῦ. Τὸ κύριον σῶμα τοῦ βιβλίου ἀποτελοῦσι τρία ἀνίστα μέρη, εἰς ἃ διαιρεῖται τοῦτο, ὧν τὸ α' ἐπιγράφεται «Ἀνθρωπολογία» (σ. 37-132), τὸ β' «Ἡ βιβλικὴ Εὐα καὶ ἡ γυνὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ» (σ. 133-184) καὶ τὸ γ' «Τὰ ἀρχέτυπα» (σ. 185-244). Ἐν τῷ πρῶτῳ μέρει, τῷ ἀνθρωπολογικῷ, ἐξετάζεται ἡ σύστασις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ εἰκὼν καὶ ἡ ὁμοίωσις τοῦ Θεοῦ, αἱ ἀρχαὶ καὶ τὸ τέλος, ἡ ἄσκησις, ἡ μυστικὴ πεῖρα, ἡ ἀντιμετώπισις τῆς ἀγιότητος, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τὰ ἔσχατα. Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει, τῷ ἱστορικῷ, ἀναπτύσσονται τὰ βιβλικὰ δεδομένα καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς γυναικὸς διὰ μέσου τῶν αἰώνων <μητρarchία ἢ γυναικοκρατία, πατρarchία ἢ ἀνδροκρατία, φεμινισμὸς ὑπὸ τὴν φωτεινὴν καὶ τὴν σκοτεινὴν του ὄψιν>. Ἐν τῷ τρίτῳ μέρει, τῷ οὕτως εἰπεῖν θεολογικῷ, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρους τοῦ Jung, προβάλλονται τὰ ἀρχέτυπα γενικῶς καὶ ἐφεξῆς τὸ γυναικεῖον ἀρχέτυπον ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Θεοτόκου καὶ τὸ ἀνδρικὸν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Τέλος ἐν τῷ μακρῷ ἐπιλόγῳ (σ. 145-266) ἐξετάζονται τὰ χαρίσματα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς καὶ ἐπισυνάπτεται λ ἐ ξ ι κ ὶ ν, ἐν ᾧ διασαφoῦνται διάφοροι ὅροι, φιλοσοφικοὶ καὶ θεολογικοὶ, χρησιμοποιούμενοι ἐν τῷ βιβλίῳ (σ. 267-272).

Τὸ βιβλίον τοῦτο, ὅπερ ποικίλλεται φιλοκάλως διὰ χαρακτηριστικῶν βυζαντινωρωσικῶν εἰκόνων, εἶναι καρπὸς πολλῶν καὶ ποικίλων μελετῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν, μετὰ τὴν Ἀγ. Γραφήν, κατέχουσιν ἡ πατερικὴ γραμματεία, ἡ ὕμνογραφία καὶ ἡ βυζαντινὴ εἰκονογραφία καὶ ἐν γένει ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Παραλλήλως δὲ πρὸς τὰ βιβλικὰ δεδομένα, τυπολογικῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐρμηνευόμενα, χρησιμοποιοῦνται θαυμάσιως καὶ τὰ πορίσματα, ἔτι δὲ καὶ ἰσχυρισμοὶ ἀναπόδεικτοι, ἄλλων ἐπιστημῶν, ἐν αἷς οὐ μόνον ἡ ψυχολογία τοῦ βάρους, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνιολογία καὶ ἡ ἔθνολογία, πρὸς κατοχύρωσιν ἑνὸς χριστιανικοῦ φεμινισμοῦ κορυφουμένου εἰς τὰ δεδομένα τῆς σοβιετοκρατουμένης ρωσικῆς πραγματικότητος, καθορωμένης ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ *mysterium crucis*, καθ' ἃ δεδομένα «ἡ πίστις ἐν τῇ σοβιετικῇ Ρωσίᾳ διασώζεται διὰ τῆς ρωσίδος, ἡ δὲ θρησκευ-

τικῆ ἀναγέννησις, ὡς καὶ ἡ συνέχισις τῆς παραδόσεως, ἀνάγονται εἰς τὴν μητέρα καὶ τὴν σύζυγον (σελ. 264). Παρά τινας ὑπερβολάς, εἰς ἃς περιπίπτει ὁ εὐρυμαθὴς καὶ στοχαστικὸς συγγραφεὺς, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὴν θέσιν του, τὸ βιβλίον του ἀναγινώσκεται μετὰ πολλῆς ὠφελείας, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν θεολόγων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ παντὸς λογίου ἐνδιαφερομένου περὶ τοῦ σπουδαίου θέματος αὐτοῦ.

II. I. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

I r é n é e - H e n r i D a l m a i s, O. P. Les Liturgies orientales. Librairie Arthème Fayard. Paris 1959. Σελ. 122.

Τὸ παρὸν μελέτημα τοῦ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ λειτουργικῷ Ἰνστιτούτῳ τῶν Παρισίων καθηγητοῦ κ. Dalmais, ἀποτελοῦν τμῆμα τοῦ X μέρους τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον «Je sais-je crois» Encyclopédie du Catholique du XXe Siecle' ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ νὰ παράσχη εἰς τὸν δυτικὸν κόσμον εἰσαγωγὴν τινὰ εἰς τὰς λειτουργίας καὶ τὰς ἱεράς ἀκολουθίας τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς διευκολύνσεως τοῦ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διαλόγου. Δὲν ἔθεωρήσαμεν κατώτερον τοῦ βιβλιογραφικοῦ καὶ βιβλιοκριτικοῦ δελτίου ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ τὸ μελέτημα τοῦτο, οὐ μόνον διὰ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων λειτουργικῶν ἔργων, καὶ διὰ τὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας καὶ ἐρεῦνας, ἃς προϋποθέτει, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑπόδειξιν τῆς σημασίας, ἣτις ἀποδίδεται σήμερον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀνατολικῶν λειτουργιῶν ἐν τῇ Δύσει. Ἀποτελεῖται δὲ τοῦτο ἐκ 10 κεφαλαίων, ἐν οἷς ἐξετάζονται διὰ βραχέων αἱ ἀνατολικαὶ ἐκκλησιαὶ κατὰ τόπον καὶ χρόνον, αἱ μεγάλαι λειτουργικαὶ οἰκογένειαι τῆς Ἀνατολῆς ἐν τῇ ἱστορικῇ των ἐξελίξει καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλας σχέσει των, ἡ ἱστορία τῶν ἀνατολικῶν λειτουργιῶν ἐν γένει καὶ αἱ ἱεραὶ Ἀκολουθίαι τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Χρίσματος, τῆς Θ. Εὐχαριστίας, τῆς Ἐξομολογήσεως, τοῦ Εὐχελαίου, τῶν Νεκρῶν, τοῦ Γάμου καὶ τῆς Ἱερωσύνης καὶ αἱ λοιπαὶ ἱεραὶ ἀκολουθίαι τῆς ἡμέρας, τῆς ἐβδομάδος καὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Τὰ πράγματα ἐκτίθενται μετ' ἐπιστήμης, ἀλλὰ πάντως ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας.

II. I. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἐμμανουὴλ Καρπαθίου, Μητροπολίτου Κῶ. Ἐξομολογητικὴ, Τόμος Α'. Ἔκδοσις Β' ἀναθεωρηθεῖσα καὶ ἐπανεξηθεῖσα. Ἐν Ἀθήναις 1957, Σελ. 659.

Ἡ διακονία τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐξομολογήσεως μυστηρίου ὅσον εἶναι ὑψηλὴ καὶ πολυτιμοτάτη, τοσοῦτον καὶ παρημελημένη τυγχάνει παρ' ἡμῶν, ὡς μὴ ὠφελε. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη πολὺς λόγος γίνεται καὶ παρ' ἡμῶν ἐν τε τῇ Ἱεραρχίᾳ καὶ ἐν ἱερατικοῖς συνεδρίοις καὶ ἐν τῷ Τύπῳ, καὶ δὴ οὐ μόνον τῷ ἐκκλησιαστικῷ, ἀλλὰ καὶ τῷ ἡμερησίῳ, περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου καὶ

δημοσιεύματα ἀξιόλογα ἔρχονται εἰς φῶς. Τὸ πρᾶγμα εἶναι τοσοῦτο μᾶλλον εὐχάριστον, καθ' ὅσον οὐ μόνον ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ προτεσταντικῷ κόσμῳ, καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ ψυχιατρικῷ κόσμῳ, γίνεται σήμερον συχνοτάτος καὶ σοβαρώτατος λόγος καὶ εἰς τὴν ἐξομολόγησιν ἀποδίδεται καὶ ψυχοθεραπευτικὴ σημασία. Διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν ἐξάσκησιν τῆς διακονίας ταύτης δὲν ἐξαρκεῖ μόνον γνῶσις βαθεῖα τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ εὐσέβεια καὶ κρίσις ὑγιής, ἀλλὰ καὶ σχετικὰ βοηθήματα συγχρονισμένα. Ἐν ἓκ τῶν καλῶν καὶ χρησιμωτάτων βοηθημάτων, ἅτινα εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, εἶναι καὶ τὸ μετὰ χειρας ἔργον τοῦ εὐπαιδευτοῦ Μητροπολίτου Κῶ Σεβ. Ἐμμανουήλ, περὶ πολλοῦ ποιουμένου τὴν σωτηρίαν τοῦ ποιμνίου, οὐ μόνον τοῦ ἰδικοῦ του, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον τοῦ ἑλληνορθόδοξου ποιμνίου. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐκδίδεται νῦν εἰς β' ἔκδοσιν, πολὺ ἀρτιωτέραν τῆς πρώτης, προϋπολογιζομένην νὰ περιλάβῃ τρεῖς τόμους. Καὶ ἐν μὲν τῷ μετὰ χειρας Α' τόμῳ, τῷ εἰσαγωγικῷ, ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται περὶ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ ἔργου τῆς ἱεραῆς Ἐξομολογήσεως, ἐν δὲ τῷ Β' προτίθεται νὰ ἐξετάσῃ τὰ ἁμαρτήματα καθ' ἕκαστον, καὶ δὴ τὴν φύσιν, τὴν παθολογίαν, τὴν διάγνωσιν καὶ τὴν θεραπείαν καὶ τὸν κανονισμόν ἑκάστου ἁμαρτήματος καὶ ἐν τῷ Γ' τόμῳ θέλει ἀσχοληθῆ περὶ τὰ μέσα τοῦ Πνευματικοῦ πρὸς ἐδραίωσιν τῆς μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Τὸ βιβλίον προϋποθέτει κατοχὴν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, εὐρεῖαν γνῶσιν τῶν πατέρων καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων, ὡς καὶ τῆς ὑπαρχούσης γραμματείας, μάλιστα μὲν τῆς ἑλληνικῆς, ἐν μέρει δὲ καὶ τῆς ξένης σχετικῆς γραμματείας.

Π. Ι. Μ.

Ἐμμανουήλ Καρπαθίου, Μητροπολίτου Κῶ, Ἀρχεῖον Ἱ. Μητροπόλεως Κῶ. Τεύχος Α'. Ὁ Κῶδιξ Α' ἀρχείου δουλείας. Ἐν Ἀθήναις 1958. Σελ. 155.

Ἐν τῷ παρόντι ἀξιολόγῳ τεύχει ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κῶ ἐμφανιζόμενος ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ὀργανωτοῦ καὶ τοῦ ἱστοριοδίφου, δημοσιεῖ τὸ ἀρχεῖον τῆς Μητροπόλεως του, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς δουλείας καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ ιζ' αἰῶνος. Ἡ διὰ τὴν παντοίαν ἱστορικὴν ἔρευναν σπουδαιότης τοῦ δημοσιεύματος τούτου, ἥτις ὑπενθυμίζει ἄλλας παρεμφερεῖς ἐργασίας, περὶ ὧν ἐπανειλημμένως ἐγένετο λόγος ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων, εἶναι πρόδηλος καὶ θέλει ἀσφαλῶς ἐκτιμηθῆ ὑπὸ τῶν πάσης φύσεως ἱστοριοδιφῶν. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἡ συνέχισις καὶ τῆς ὠραίας ταύτης προσπαθείας καὶ ἡ μίμησις αὐτῆς.

Π. Ι. Μ.

Ἀρχιμ. Μαξιμου Δασκαλάκη, Διευθυντοῦ τῆς Πατριάδος Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Βγχειρίδιον Ἐξομολογητικῆς. Ἐν Ἀθήναις 1959. Σελ. 211.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐξομολογητικὴ βιβλιοθήκη πλουτίζεται διὰ νέου ἀξιολόγου

καὶ δὴ εὐσυνόπτου ἔργου, τοῦ παρόντος Ἐγχειριδίου Ἐξομολογητικῆς. Τὸ βιβλίον ἀποτελεῖται ἐξ 6 κεφαλαίων, τὸ α' τῶν ὁποίων εἶναι εἰσαγωγικὸν (περὶ μυστηρίων ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Μετανοίας), τὸ β' περιέχει συνοπτικὴν ἱστορίαν τοῦ μυστηρίου τούτου, τὸ γ' πραγματεύεται περὶ τῶν ὄρων τοῦ μυστηρίου τῆς Μετανοίας, τὸ δ' περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς, τὸ ε' περὶ τῆς ἁμαρτίας, τὸ ς' περὶ τῶν καθ' ἡλικίαν, φύλον καὶ ἰδιαιτέρας περιπτώσεις ψυχικῶν τῶν χριστιανῶν ἀναγκῶν, χρηζουσῶν τῆς εἰδικῆς μερίμνης τοῦ Ἐξομολογητοῦ. Ἐν τῇ διερευνησει καὶ ἀναπτύξει τῶν θεμάτων εἶχεν ὁ σ. πρὸ ὀφθαλμῶν, ἐκτὸς τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς παρὰ τοῖς πατράσι ἀποκρισταλλουμένης ἱεραῆς παραδόσεως, καὶ νεώτερα βοηθήματα, ἑλληνικά τε (μάλιστα τοῦ ὀσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου) καὶ εὐρωπαϊκά· ἐκτίθενται δὲ τὰ πράγματα μεθοδικῶς καὶ μετὰ σαφηνείας, οὕτως ὥστε νὰ καθίσταται τὸ βιβλίον πολὺ χρήσιμον οὐ μόνον εἰς τοὺς ἱεροσπουδαστάς, πρὸς οὓς πρὸ παντὸς ἀπευθύνεται καὶ εἰς πνευματικούς πατέρας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ εὐσεβὲς ποίμνιον.

Π. Ι. Μ.

Ἀρχιμ. Ἰωὴλ Γιαννακοπούλου, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο'. Κείμενον, ἐρμηνευτικὴ παράφρασις, σχόλια, προβλήματα, χάριται.

Ἐξεδόθησαν οἱ τόμοι 14, 15, 16, καὶ 17, περιέχοντες τὰ βιβλία Α καὶ Β Ἔδραν, Νεεμίαν, Γωβίτ, Ἰουδαίθ καὶ Ἐσθῆρ καὶ τὰ Α', Β', Γ', Μακκαβαίων. Οὕτω συμπληροῦνται τὸ μάλιστα ἐκτεταμένον τμήμα τῆς Παλ. Διαθήκης, τὸ περιέχον τὰ ἱστορικὰ αὐτῆς βιβλία, ὁ δὲ ὠραῖος καὶ ἀξιοθαύμαστος ἄθλος τοῦ ζηλωτοῦ καὶ φιλοτίμου ἐπαρχιώτου θεολόγου κληρικοῦ συνεχίζεται μετὰ καλπάζοντος ρυθμοῦ, ὅστις εὐχόμεθα νὰ διατηρηθῇ μέχρι τέλους. Πᾶσα δὲ ἄλλη κρίσις τυγχάνει, νομίζομεν, περιττή.

Π. Ι. Μ.

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Τὸ μέγα ἀξίωμα. Νεοελληνικὴ ἀπόδοσις τῶν Δώδεκα «Κατηχήσεων» τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου. Ἐκδοσις τῶν ἐνογραφήτων γραφικῶν τεχνῶν «Τὸ φῶς». Ἐν Ἀθήναις 1959. Σελ. 147.

Περὶ τῶν «Κατηχήσεων» τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, αἵτινες ὑπενθυμίζουσι τὰς γνωστὰς «Κατηχήσεις» τοῦ ἁγ. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων καὶ τὰς ὁποίας, ἀνεκδότους κατὰ τὸ πλεῖστον οὖσας, ἐξέδωκε τῷ 1957, ἐπὶ τῇ βάσει, τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6 κώδικος τῆς Ἱ. Μονῆς Σταυρονικήτα τοῦ Ἀγ. Ὁρους, ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐκδόσεων Sources Chrétiennes ὁ ἀσοσμφιονιστῆς P. Antoine Venger, ἔχομεν ἤδη ὁμιλήσει ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων κατὰ τὸ ἔτος 1958 ἐν τῇ «Θεολογίᾳ», (τόμος ΚΘ', σελ.138-39). Τὰς Κατηχήσεις ταύτας ἀπευθυνόμενας πρὸς τοὺς μέλλοντας νὰ βαπτισθῶσι καὶ πρὸς τοὺς νεοβαπτισθέντας, εἰς ἃς προσθέτει καὶ ἐτέρας τέσσαρας, ἐκδίδει ὁ θεολόγος κ. Παναγ. Στάμος, ἐν ἰδίᾳ νεο-

ελληνικῇ μεταφράσει, συνεχιζὼν τὴν προηγουμένην καὶ ἐπανελημμένως ἀπὸ τῶν σπηλαίων τούτων μνημονευθεῖσαν προσπάθειαν τῆς ἐκλαϊκεύσεως ἔργων τοῦ μεγάλου τῆς Ἐκκλησίας πατρὸς καὶ οἴκουμενικοῦ διδασκάλου.

Π. Ι. Μ.

Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν συνερανισθεῖσα παρὰ τῶν ἀγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν. Ἐκδοτ. Οἶκος «Ἀστὴρ» Ἀλεξ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου. Ἐν Ἀθήναις, Τόμος Α' Σελ. κδ' + 334 Τόμος Β' 958. Σελ. 320.

Τὸν ὄρον «φιλοκαλία», πρὸς δῆλωση ἐκλογῶν ἐκ πατερικῶν ἀσκητικῶν κειμένων, ἐχρησιμοποίησαν τὸ πρῶτον οἱ ἰσάδελφοι φίλοι ἅγιοι Βασίλειος καὶ Γρηγόριος, ὁ Θεολόγος, ὡς τίτλον τῆς ὑπ' αὐτῶν περὶ τὸ ἔτος 362 ἐκπονηθείσης ἀνθολογίας ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ὁριγένους, ἀρίστην κριτικὴν τῆς ὁποίας ἐκδοσιν, ἐδημοσίευσεν ὁ J. Armitage Robinson ἐν Cambridge τῷ 1893. Ὁ τίτλος «Φιλοκαλία» εἶναι χαρακτηριστικὸς τῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ταυτίσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ὑπὸ τὸν τίτλον δὲ τοῦτον ἐφιλοπόνησαν οἱ ὄσιοι Μακάριος, ὁ Νοταρᾶς, ἐπίσκοπος Κορίνθου († 1805), καὶ Νικοδήμος ὁ Ἁγιορείτης (1809) νέαν ἀνθολογίαν συνερανισθεῖσαν ἐκ τῶν ἔργων τῶν νηπτικῶν (ἀσκητικῶν) λεγομένων πατέρων ἐπὶ τῇ βάσει παλαιότερων ἐργασιῶν, ἀναγομένων εἰς τὰ μέσα τοῦ ΙΔ αἰῶνος, μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων, ὡς φαίνεται, καὶ ἀποκειμένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν διαφόροις ἁγιορειτικαῖς βιβλιοθήκαις. Ἡ νέα αὕτη Φιλοκαλία ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Βενετίᾳ τῷ 1782, ἔκτοτε δὲ μεταφράσθη ὄχι μόνον ρωσιστί, ἐπανελημμένως, καὶ ρουμανιστί (ἡ τελευταία ρουμανιστί ἐκδοσις τοῦ καθηγητοῦ Staniloae ἐν Sibiu χρονολογεῖται μόλις ἀπὸ τοῦ 1944-48)¹, ἀλλὰ καὶ εἰς νεωτέρας γλώσσας, ὡς ἡ ἀρίστη τῶν ὁποίων λογίζεται ἡ γαλλικὴ, ἐκπονηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Jean Gouillard (Paris 1953). Τὸ διαφέρον τοῦτο ἀυξάνει κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ὑποβοηθούσης καὶ τῆς μεγάλης προόδου τῆς τεχνοκρατίας, ἣτις προκαλεῖ εὐνόητον ἀντίδρασιν καὶ ῥοπήν πρὸς τὸν ἡσυχασμὸν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι κατὰ τὸ πανεπιστημιακὸν ἔτος 1959-60 θὴ φιλοξενῆ ἡ Ἀποστολικὴ Διακονία νεαρὸν Γερμανὸν θεολόγον, ἐλθόντα εἰς Ἑλλάδα, ἵνα μελετήσῃ ἐγγύτερον τὸν Ἠσυχασμὸν καὶ ζητήσαντα ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενον τὴν Φιλοκαλίαν.

Ἡ Φιλοκαλία τῶν ὁσίων Μακαρίου καὶ Νικοδήμου ἐπανεκδοθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1861 καὶ ἐπηξεμένη ἐν Ἀθήναις τῷ 1893 ὑπὸ τοῦ Π. Τζελάτη, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν ἔτει 1900 (τῆς πυκνότητος ταύτης τῶν ἐκδόσεων μαρτυροῦσης περὶ τοὺς βαθείας ἀπηχῆσεως, τὴν ὁποίαν εὕρισκε τὸ βιβλίον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ, καὶ μὴ ὀφειλομένης μόνον εἰς θεολογικὸν

1. Εἰς τὴν ἐν Ρουμανίᾳ φιλοκαλιακὴν κίνησιν, χρονολογουμένην ἤδη ἀπὸ τοῦ ἰδ' αἰῶνος, ἀφιεροῦται ἐνδιαφέρουσα πραγματεία, δημοσιευομένη ἐν τῷ περιοδικῷ Istina 1958 τεύχη 3 καὶ 4.

ἢ ἄλλο τι διαφέρων, ὡς νομίζει ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ἄρθρου τῆς Istina), ἐπανεκδίδεται σήμερον ὑπὸ τῶν εὐσεβοφρόνων ἀδελφῶν Παπαδημητρίου μετὰ πολλῆς κατ' ἄμφω φιλοκαλίας, ἐπιμελείᾳ τοῦ ἱεροδιακόνου Ἐπιφανίου Θεοδωροπούλου. Προβλέπεται, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς χρήσεως, ἡ ἔκδοσις τοῦ πλουσιωτάτου ὑλικοῦ εἰς τέσσαρας τόμους, ὧν ἐξεδόθησαν ἤδη οἱ μετὰ χεῖρας δύο πρῶτοι. Οὕτω θὰ δοθῇ ἡ εὐκαιρία ὄχι μόνον εἰς παλαιούς εὐσεβεῖς Ἕλληνας νὰ ἀπολαύσωσι τὸ ἐποικοδομητικώτατον βιβλίον, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὁποίου ὀφείλουσι μυριάδες ὀρθοδόξων (Ἑλλήνων, Σέρβων, Ρουμάνων, Βουλγάρων, Ρώσων καὶ ἄλλων) τὴν πνευματικὴν τῶν ἀναγέννησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς θεολόγους, Ἕλληνας τε καὶ ἀλλοδαπούς, νὰ τὸ μελετήσωσι καὶ νὰ οἰκοδομηθῶσι δι' αὐτοῦ. Εὐχόμεθα δὲ νὰ μὴ βραδύνη πολὺ ἡ ὀλοκλήρωσις τοῦ πολυτίμου τούτου θησαυροῦ, ὅστις χαρακτηρίζεται ὡς «κωδικοποιήσις τῆς ὀρθοδόξου μυστικῆς θεολογίας».

Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Prof. Ernst Benz, Die Bedeutung der griechisch - orthodoxen Kirche für das Abendland.

Ὁ γνωστὸς ἡμῖν καὶ ἐξ ἄλλων σοβαρῶν μελετῶν του, ἀναφερομένων εἰς τὴν ἡμετέραν Ὀρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ βιβλιοκριθειῶν ὑφ' ἡμῶν εἰς προηγούμενους τόμους τῆς «Θεολογίας», καθηγητῆς κ. E. Benz, δημοσιεύει γερμανιστὶ ἐν τῷ παρόντι τεύχει τῆς «Θεολογίας» σελ. 331 ἐξ. νέαν λίαν ἐνδιαφέρουσαν μελέτην—παράδοσιν, ὑπὸ τὸν τίτλον: «ἡ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ τὴν Δύσιν», ἧς ἑλληνικὴν περίληψιν μετὰ τινων κριτικῶν παρατηρήσεων παρέχομεν ἐνταῦθα διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας.

Ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης τοῦ ὁ συγγραφεὺς, ἐξαίρων τὴν μεγάλην σημασίαν καὶ προσφορὰν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Δύσιν, διαπιστοῖ ὅτι αἱ Γερμανικαὶ φυλαὶ ἐξεχριστιανίσθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, βραδύτερον δέ, μόλις κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα, ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Βονιφατίου ἐσυνέχισε τὸ ἔργον τοῦτο τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Γερμανῶν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας μαρτυρεῖται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν ἑλληνικῶν χριστιανικῶν λέξεων. Οὕτως ἀναφέρει τὴν ἐτυμολογικὴν παραγωγὴν τῶν γερμανικῶν λέξεων «Pfaffe», «Bischof», «Krist-Christus», «Teufel», «Engel», «Samstag», «Ecclesia - Kirche» ἐκ τῶν ἀντιστοίχων ἑλληνικῶν λέξεων «πάπας», «ἐπίσκοπος», «Χριστός», «διάβολος», «ἄγγελος», «σάββατον», «Ἐκκλησία - κυριακόν». Ἡ εἴσοδος τῶν ἑλληνικῶν τούτων λέξεων εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν ἐπραγματοποιήθη διὰ τῆς γοθικῆς μεταφράσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνου ἐπισκόπου Οὐλφίλα, οὗτινος οἱ πρόγονοι καὶ ἡ μήτηρ ἦσαν Ἕλληνες ἐκ Καππαδοκίας, μόνον

δὲ ὁ πατὴρ του ἦτο γερμανικῆς καταγωγῆς. Ὁ "Ἕλλην λοιπὸν οὗτος ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως «ἐπίσκοπος τῶν Γότθων». Ὁ Φιλοστόργιος (Ἐκκλ. Ἱστορ. 2,5) μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Οὐλφίλας ὑπὸ «Εὐσεβίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος τῶν ἐν Γετικῇ (Γοτθικῇ) χριστιανιζόντων». Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Νικομηδείας, τοῦ καὶ Κωνσταντινουπόλεως γενομένου, Εὐσεβίου. Ὁ "Ἕλλην λοιπὸν Οὐλφίλας μετέφρασε τὴν Ἀγίαν Γραφὴν εἰς τὴν γοτθικὴν γλῶσσαν, ἣν οὕτω ἀνύψωσεν πρῶτος αὐτὸς εἰς φιλολογικὴν γλῶσσαν, εἰσαγαγὼν καὶ νέας ἐννοίας καὶ λέξεις εἰς αὐτήν, οἷον Θεὸς = Gott (ἀρσενικοῦ γένους), ἁμαρτία = Schuld, ἄφεσις ἁμαρτιῶν = Ablass, πίστις = Glaube κ.λ.π. Γενικώτερον ὁ κ. Benz διαπιστοῖ βαθεῖαν καὶ εὐρεῖαν ἐπίδρασιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιῶν οὐ μόνον τῆς Γερμανίας, ἀλλὰ καὶ τῶν περὶ τὸν Δούναβιν καὶ τὴν Βαλκανικὴν χωρῶν, ἔτι δὲ τῆς Γαλλίας, τῆς Βορείου Ἰταλίας, τῆς Ἰσπανίας μέχρι τῆς Βορείου Ἀφρικῆς, καὶ δὴ ἐπίδρασιν ἐπεκτεινομένην εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, τὴν λειτουργίαν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἐν γένει ἐκκλησιαστικὴν τέχνην. Βραδύτερον ἤρχισεν ἐπικρατοῦσα ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Δύσεως ἡ ρωμαϊκὴ ἐπίδρασις, ὀλοκληρωθεῖσα κατὰ τὴν Καρολίνειον ἐποχὴν. Πάντως ὁ πρῶτος ἀξιόλογος γερμανικὸς πολιτισμὸς ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους ἐν τῷ Ἰταλικῷ κράτει τοῦ Θεοδώριχου διεμορφώθη διὰ τοῦ πνεύματος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Ἀξίον ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι κυρίως εἰς τὸν Ἕλληνισμὸν ὀφείλεται ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Δύσιν οὐχὶ ὡς τινος Ἰουδαϊκῆς αἰρέσεως, ἀλλ' ὡς θρησκείας παγκοσμίου. Ἦδη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἶχεν ἐργασθῆ διὰ τὴν ἀπαγκίστρωσιν καὶ χειραφέτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἀλλὰ κυρίως πρῶτοι οἱ Ἕλληνες θεολόγοι ἐθεμελίωσαν θεολογικῶς τὸν οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ δὴ πρῶτοι οἱ Ἕλληνες ἀπολογηταὶ τοῦ β' αἰῶνος καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος διὰ τῆς περὶ Λόγου θεωρίας του καὶ εἶτα οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι. Ἐνωρὶς ἀναπτύσσεται ἡ συνείδησις τῆς οἰκουμενικῆς ἀποστολῆς τῶν Ἑλλήνων, στηριζομένη ἐπὶ τῆς παρ' Ἰωάννη 12,20 ἐξ. γνωστῆς σκητῆς τῶν ἀναβάντων εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα Ἑλλήνων, τῶν ἐκπροσωποῦντων τὸν ἐξωιουδαϊκὸν κόσμον, καὶ ζητησάντων νὰ ἴδωσι τὸν Ἰησοῦν, ὅστις εἶπεν: «ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου... Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα· ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω». Ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων ἐστράφη πρὸς τὸν Χριστὸν ὁ Ἕλληνικὸς κόσμος καὶ μετ' αὐτοῦ ὀλόκληρος ὁ κόσμος, καὶ διὰ τοῦτο ἐλήλυθεν ἡ ὥρα τῆς δόξης τοῦ Ἰησοῦ. Ἐντεῦθεν οἱ Ἕλληνες ἀπέβησαν τὸ ὄργανον τῆς ἐξωτερικῆς διαμορφώσεως καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς ὀλόκληρον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, χρησιμοποιοῦσαντες πρὸς τοῦτο τὴν παγκόσμιον τότε ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἥτις ἀπέβη ἡ ὑπερθετὴς ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα τῆς

Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως μέχρι τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἀπὸ τῆς Ρώμης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἄλλ' ἐνταῦθα ὁ κ. Benz ἐπροχώρησε πέραν τοῦ δέοντος, ἀποδεχθεὶς τὴν ἐξ ὀρθοδόξου ἐπόψεως ἀπαράδεκτον θεωρίαν τοῦ Adolf von Harnack καὶ ἄλλων πρὸ καὶ μετ' αὐτόν¹, καθ' ἣν («τὸ χριστιανικὸν δόγμα καθ' ἑαυτὸ εἶναι προῖον τοῦ ἐξελληνισμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ»). Φρονεῖ δῆλα δὴ, ὅτι «ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ σύνοψις καὶ διατύπωσις τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως εἰς ἓν σύστημα χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἡ δὲ θέσις τοῦ Harnack κατὰ τὰς θετικὰς καὶ τὰς ἀρνητικὰς ἀκολουθίας αὐτῆς εἶναι ὀρθὴ καὶ σήμερον ἀκόμῃ». Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς γνώμης του ταύτης ὁ σ. ἀναζητεῖ τὸν ἐξελληνισμὸν ἤδη εἰς τὰς ἑλληνιστὶ γραφεύσας ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, χρησιμοποίησαντος ἐννοίας ἐκ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων θεολόγων, καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ «περὶ ἀρχῶν» δογματικὸν σύστημα τοῦ Ὁριγένους, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνευρίσκει «ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῆς Νεοπλατωνικῆς καὶ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας», καὶ προσθέτει ὅτι «οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρχῃ, ὅτι καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον ἡσκήθη ἐπίδρασις τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου». Ἀνέλαβε δὲ ἡ χριστιανικὴ Θεολογία ὀλόκληρον τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν Πλατωνικὴν, τὴν Στωϊκὴν καὶ τὴν Ἀριστοτελικὴν. Ἐν ἀρχῇ ἀνέλαβε τὸν Πλατωνισμὸν καὶ δὴ ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, ὅστις ἡσκησεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς Χριστολογίας τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας, ἐπὶ τῆς Ἀνθρωπολογίας, ἐπὶ τῆς θείας Λειτουργίας καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς τέχνης καὶ μάλιστα τῆς Εἰκονογραφίας. Πρὸ πάντων ὑπὸ ἰσχυρὰν πλατωνικὴν ἐπίδρασιν ἴστανται ὁ Ψευδοδιονύσιος Ἀρεοπαγίτης καὶ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι καὶ ἰδιαίτατα ὁ Κλήμης καὶ ὁ Ὁριγένης. Ἀντιθέτως ὁ Ἀριστοτελισμὸς ἡσκησεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀντιοχείας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ καθόλου ἐξέλιξις τῆς Θεολογίας εἰς ἐπιστήμην ἐπὶ τε τοῦ συστηματικοῦ καὶ τοῦ ἐξηγητικοῦ πεδίου εἶναι ἔργον τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐπὶ πλεόν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία μετέδωκε καὶ εἰς τὴν Δύσιν τὴν κληρονομίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης, ἐντεῦθεν δὲ εἰς αὐτὴν ὀφείλονται καὶ ἡ Ἀριστοτελικὴ ἀναγέννησις ἐν τῇ Δύσει κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ ἡ Πλατωνικὴ ἀναγέννησις ἐν αὐτῇ κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα, συνεπεῖα τῆς καταφυγῆς Ἑλλήνων θεολόγων εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Αὕτη συντόμως εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμη τοῦ κ. Benz, ὅστις ἀποδεχθεὶς τὴν παλαιὰν μονομερῆ καὶ ἀπλῆν περὶ ἐξελληνισμοῦ τοῦ Χρι-

1. Πρβλ. W. G. I. a. w. e, Die Hellenisierung des Christentums in der Geschichte der Theologie von Luther bis auf die Gegenwart, Berlin 1912.

στιανισμοῦ θεωρίαν², υἱοθέτησεν, ὡς εἶπομεν, κυρίως τὴν γνωστὴν ἀποφιν τοῦ Harnack περὶ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων, ὡς περὶ «ἔργου τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐπὶ εὐαγγελικοῦ ἐδάφους»³, ὑποστηρίζων ὅτι ἀκόμη καὶ «κατὰ τὸ περιεχόμενον ἡσκήθη ἐπίδρασις τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου». Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν θεωρίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ὁ Harnack φαίνεται ὅτι δὲν ἐπανέλαβε βραδύτερον, τοῦλάχιστον μετὰ τῆς αὐτῆς ὀξύτητος καὶ εὐρύτητος⁴, ἐγκατέλιπον δὲ καὶ ἱκανοὶ σημαίνοντες ἑτερόδοξοι θεολόγοι. Τοῦναντίον οἱ Ὁρθόδοξοι θεολόγοι πιστεύομεν, ὅτι τὰ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ περιληφθέντα συνεπτυγμένως χριστιανικὰ δόγματα προέρχονται ἐξ ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως, ἢ μᾶλλον εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἢ ἐν τῷ ἐνανθρωπήσαντι Υἱῷ καὶ Λόγῳ αὐτοῦ κορυφωθεῖσα καὶ τελειωθεῖσα καὶ ἔκτοτε ἀμετάβλητος ἐσαεὶ παραμένουσα κατὰ τὴν οὐσίαν. Ὡς τοιαῦτα δὲ θεόθεν ἀποκεκαλυμμένα καὶ αἰώνιον κύρος κεκτημένα ἀλήθεια τὰ χριστιανικὰ δόγματα δὲν ὑπόκεινται εἰς ἐξἑλληνισμόν ἢ ἐξιουδαϊσμόν ἢ ἐκρωμανισμόν ἢ ἐκγερμανισμόν ἢ εἰς οὐσιώδη ἀλλοίωσιν καὶ μεταβολὴν τινὰ ἢ ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον κατὰ τὴν οὐσίαν. Ἡ δὲ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας γενομένη ἀνάπτυξις τινῶν ἐξ αὐτῶν, ἰδίως τοῦ Τριαδικοῦ καὶ τοῦ Χριστολογικοῦ, πρέπει νὰ νοηθῇ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐμβαθύνσεως καὶ λογικῆς διασαφήσεως καὶ ἀναπτύξεως καὶ διατυπώσεως αὐτῶν, ἄρα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ὅλως ἐξωτερικῆς μεταβολῆς τῆς μορφῆς μόνον αὐτῶν, καὶ οὐχὶ τῆς οὐσίας ἢ τοῦ πυρῆνος τῆς ἀντικειμενικῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ὅστις παρέμεινεν ἄθικτος. Κυρίως διὰ τῆς θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς θεωρίας οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες ἐπεζήτησαν νὰ διαφωτίσωσιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τὸ περιεχόμενον τῶν θείων δογμάτων καὶ νὰ προσεγγίσωσιν αὐτὸ εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἔτι δὲ νὰ συγκροτήσωσι συστηματικὴν καὶ λογικῶς καὶ ὀργανικῶς συνηρμολογημένην ἔκθεσιν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀντικρούοντες ἅμα καὶ τὰς ἐκ μέρους τοῦ λογικοῦ προβαλλομένας ἐνστάσεις τῇ βοήθειᾳ τῆς φιλοσοφίας. Ὡστε ἡ θεολογικὴ θεωρία ἐκρίθη ἀναγκαία διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ δικαίωσιν καὶ συστήματοποίησιν τῶν θείων δογμάτων καὶ οἰκείωσιν ὑποκειμενικὴν αὐ-

2. L. Goppelt, *Christentum und Judentum im ersten und zweiten Jahrhundert*, Gütersloh 1954, σ. 317: «Die Erklärung des Frühkatholizismus als Hellenisierung und Judaisierung des Christentums ist zu einfach».

3. A. v. Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte* 1⁵, 20.

4. A. Grillmeier, *Hellenisierung—Judaisierung des Christentums als Deutprinzipien der Geschichte des kirchlichen Dogmas*, ἐν «Scholastik» 33 (1958) 352: «Möglich, dass Harnack diese Schärfe später in etwa gemildert hat. In seinen 6 Bonner Vorlesungen vom Jahre 1926 über «Die Entstehung der christlichen Theologie und des kirchlichen Dogmas» kehrt die oben zitierte Formel vom kirchlichen Dogma als Werk des griechischen Geistes...» nicht mehr wieder. Auch die Abfallsidee scheint aufgegeben zu sein. Nun wird sogar die positive Bedeutung der Philosophie für das Christentum unterstrichen».

τῶν ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, οὕτως ὥστε δὲν ἐδημιουργήθησαν καινὰ δόγματα, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ ἀμετάβλητα κατὰ τὴν οὐσίαν ἀποκεκαλυμμένα δόγματα διετυπώθησαν καινῶς, τῇ ἐπικουρίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ὡς ἀπλοῦ μέσου καὶ ὄργάνου καὶ ἐπιστημονικῆς, οὕτως εἰπεῖν, τεχνικῆς. Ἄλλ' ἐκ τούτου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θιγῇ ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἥτις ἔμεινεν ἀναλλοίωτος.

Κατὰ ταῦτα δὲν ἐγένετο ἐξελληνισμὸς ἢ ἀλλοίωσις τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν ἢ ἐκπτώσις ἀπ' αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ὁ θεῖος λόγος, ὁ διὰ τῶν αἰῶνων διῶν, παραμένει κατὰ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν ἀναλλοίωτος καὶ ἀμετάβλητος ἕσαεί, καὶ ἔτι φαίνεται ἀλλάσων ἐκάστοτε ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ περίβλημα καὶ διατύπωσιν, ἅτε ὑπερκείμενος τῶν ἐπηρειῶν τοῦ χρόνου ἢ τῶν μέσων τῆς οἰκειώσεως καὶ κατανοήσεως καὶ ἀναπτύξεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν διαφόρων ἀτόμων ἢ τῶν θεολογικῶν σχολῶν σκέψεως ἢ τῶν ἐκάστοτε ἀρχόντων φιλοσοφικῶν καὶ λοιπῶν πνευματικῶν καὶ πολιτιστικῶν συστημάτων καὶ ρευμάτων. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ Θεολογία ἐχρησιμοποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸν Πλατωνισμὸν καὶ ἔπειτα τὸν Ἀριστοτελισμὸν μᾶλλον ὡς εἰδολογικὸν ὄργανον καὶ ὡς λογικὴν τέχνην καὶ ὡς ἐξωτερικὸν περικάλυμμα καὶ ἐπιστημονικὴν μέθοδον καὶ μορφήν πρὸς συστηματοποίησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν θείων δογμάτων, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς ὑποκειμενικῆς ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων προσοικειώσεως αὐτῶν ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν μορφήν ἢ τῆς ὑπερασπίσεως αὐτῶν κατὰ τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς αἰρέσεως. Οἶονεὶ ἐνέδυσσε τὰς ἀποκαλυφθείσας ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ καὶ ἀναλλοιώτους διαμεινάσας θείας ἀληθείας διὰ τῶν φιλοσοφικῶν ἐνοιῶν καὶ κατηγοριῶν σκέψεως καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας καὶ τῶν λογικῶν τύπων καὶ τῶν ἄλλων ἐνδυμάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ γλώσσης, ἵνα ἐρμηνεύσῃ καὶ προσφέρῃ αὐτάς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰς καταστάσεις περισσότερον καταληπτὰς, καθὼς πρότερον ἐγένετο περιωρισμένως εἰς τὴν θείαν Ἀποκάλυψιν τῆς Π. Διαθήκης ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, χωρὶς βεβαίως τοῦτο νὰ σημαίνῃ ἐξελληνισμὸν καὶ ἐξιουδαϊσμὸν τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, καθ' ὅσον ἡ οὐσία καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς διέμειναν ἀναλλοίωτα.

Βεβαίως ἀρχαῖοι τινες Ἕλληνες Πατέρες, γαλουχηθέντες καὶ ἀνατραφέντες διὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἦτο φυσικὸν νὰ ὑποστῶσιν, αὐτοὶ μόνοι, τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς, δυνάμενοι νὰ χαρακτηρίζωνται ἐκ τούτου ὡς Πλατωνίζοντες ἢ ὡς Ἀριστοτελίζοντες, ἀλλ' ὅμως ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἰς τοὺς περισσότερους ἦτο περιωρισμένη καὶ ὅλως ἐξωτερικὴ, ὡς π.χ. εἰς τὸν Μ. Βασίλειον, τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν καὶ ἄλλους. Ἐντεῦθεν καὶ ἐχρησιμοποιοῦν οὗτοι κατὰ προτίμησιν τὴν Νεοπλατωνικὴν καὶ βραδύτερον τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν μόνον εἰς ὅ,τι δὲν προσέκρουεν εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν καὶ δὲν ἔθιγε τὴν οὐσίαν τῶν δογμάτων, φρονούντες ὅτι ἡ Φιλοσοφία συμβάλλεται εἰς τὸ κοίνομεῖν ἐν κρίσει τὴν ἀλήθειαν

τῶν ἡμετέρων δογμάτων»⁵. Ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ θαυμαστῆς τοῦ Ὠριγένους καὶ μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ψευδοδιονυσίου Ἀρεοπαγίτου θεολογικοφιλοσοφικῶς ἱστάμενος Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἀποφεύγει νὰ ἀπομακρύνῃται τῆς διδασκαλίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ νὰ παρασύρῃται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, διότι τοῦτο «ἀπαγορεύει ὁ θεῖος λόγος»⁶. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀνάπτυξις τῶν δογμάτων ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, τῶν δύο τούτων πηγῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, τῆς φιλοσοφίας χρησιμοποιοῦνθεις ἐπικουρικῶς μόνον ὡς εἰδολογικοῦ ὄργανου καὶ μέσου ἀναπτύξεως καὶ διατυπώσεως τῶν δογμάτων, ἐξαρθείσης δ' ἀντιστοίχως τῆς σημασίας καὶ ἀναγκαϊότητος τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως μέχρι τοῦ βαθμοῦ ὥστε ἡ ὅλη Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία νὰ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς Ἐκκλησία τῆς Παραδόσεως. οὕτων οὕτως ἐχόντων δὲν ἦτο δυνατόν ἢ ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ περιέπουσα τὴν ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων κατιοῦσαν δογματικὴν τῆς Παραδόσιν Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία νὰ ἐπιτρέψῃ νοθεῖαν ἢ παραποίησιν ἢ ἀλλοίωσιν αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτῆς. Ὅπου δὲ ἐσημειώθησαν παρεκτροπαὶ τινες καὶ ἀποκλίσεις ἀπὸ τοῦ κανόνος τούτου, εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀντιμετώπισαν τὴν ἀντίδρασιν τῶν ὀρθοδόξων Πατέρων καὶ τὴν καταδίκην τῆς Ἐκκλησίας, ὡς συνέβη ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ Ὠριγένους. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ὑπερβολικὴ ἀκριβῶς ἀνάμιξις φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευολογικῶν ἰδεῶν ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἢ τῶν ἀνατολικῶν θρησκευμάτων μετὰ τῶν χριστιανικῶν ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθειῶν ἠγαγεν εἰς τὰς κατακριθείσας γνωστὰς ἀρχαίας αἱρέσεις. Ταύτας δὲ καταδικάσασα ἡ Ἐκκλησία διέσωσε τὴν καθαρότητα καὶ γνησιότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀπεμάκρυνε τὸν κίνδυνον τοῦ ἐξελληνισμοῦ ἢ τοῦ ἐξιουδαϊσμοῦ αὐτοῦ. Πρὸς ἀπόκρουσιν ἀκριβῶς τοῦ κινδύνου τούτου εἶναι γνωστὸν ὅτι ἠγέρθησαν ἀρχαῖοι χριστιανοὶ καὶ Πατέρες τινές, οἵτινες ἔλαβον ἐχθρικὴν στάσιν κατὰ τῆς φιλοσοφίας ἐν γένει, καταπολεμήσαντες τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῆς εἰς τὴν χριστια-

5. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγ. 2, 35. Migne P.C.35, 444.

6. Γρηγορίου Νύσσης, Θεωρία εἰς τὸν τοῦ Μωυσέως βίον. Migne P.G. 44,377. Ὁμοίως ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, καίπερ ἀριστοτελίζων καὶ εἰσαγαγὼν τὴν περιπατητικὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν χριστιανικὴν σκέψιν, ἐν τούτοις «πρὸς τὸν ἐπίσκοπον δῆθεν τῆς Δαριάας τὸν Ἰακωβίτην» ἐπιστέλλον ἔγραψεν, εἰς εἰρωνικὸν προφανῶς ὕφος: «Τίς τοῦτο τῶν θεοπνεύστων εἶρηκε πώποτε; εἰ μὴ που τὸν παρ' ὑμῖν ἅγιον Ἀριστοτέλην ἡμῖν ὡς τρισκαίδεκατον ἀπόστολον εἰσαγάγοιτε καὶ τῶν θεοπνεύστων τὸν εἰδωλολάττην προκρίνοιτε» (Migne P.G. 94,1441). Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι οἱ ἱεροὶ Πατέρες εἰς τὰ ζητήματα τῆς πίστεως ὡς ἀποκλειστικὴν πηγὴν ἐχρησιμοποιοῦν τὴν «θεόπνευστον» Γραφήν, οὐδέλλως δὲ τοὺς «εἰδωλολάττρας» φιλοσόφους, οὐδὲ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν καθ' ὑπερβολὴν τιμωμένους, ὡς ἐν προκειμένῳ περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐμφράζεται ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός. Ἐπίσης καὶ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ψέγει τὸν Εὐνόμιον καὶ τοὺς ἄλλους ἀντιτριαδικούς αἱρετικούς, οὐ θεολογούντας «κατὰ τὴν Ἀριστοτέλους τέχνην...τῆς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἑαυτοὺς ἀποσεμνύοντες», ἀλλ' «ἐκ μαθημάτων τοῦ Ἀριστοτέλους ὀρμώμενοι» (Θησαυρός, λόγ. 11. Migne P.G. 75,145/8).

νικὴν Θεολογίαν καὶ ἄρα τὸν λεγόμενον ἐξελληνισμόν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Εἰδικώτερον, τέλος, ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων θεολόγων μόνον ὁ Ὠριγένης καὶ ὁ Ψευδοδιονύσιος Ἀρεοπαγίτης ἐπηρεάσθησαν βαθύτερον πῶς ὑπὸ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ δύνανται νὰ κατηγορηθῶσιν ἐπὶ ἀποπειρὰ ἐξελληνισμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄλλ' ἡ ἀποπειρα αὐτῶν αὐτῇ κατεπολεμήθη ἐγκαίρως καὶ ἀποτελεσματικῶς ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων Πατέρων καὶ κατεδικάσθη ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.⁷ Ἄλλως τε οὗτοι δὲν ἀνεγνωρίσθησαν ὡς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (ὁ δεῦτερος μάλιστα εἶναι καὶ ἄγνωστός τις ψευδώνυμος), ἡ δὲ διδασκαλία τῶν δὲν ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐπίσημον καὶ αὐθεντικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐθεολόγησαν καὶ ἐφιλοσόφησαν οἰονεὶ ὡς ἰδιῶται, «ζητοῦντες καὶ γυμνάζοντες». Οὕτως ὀρθῶς ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἀντιδίστειλε τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν τοῦ Ὠριγένους ὡς μάρτυρος τῆς Παραδόσεως ἀπὸ ὅσα οὗτος πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς αἰρετικοὺς «ἔγραψεν ὡς ζητῶν καὶ γυμνάζων»⁸, ἅτινα καὶ κατεδίκασεν ἐπισήμως ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Ε' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ⁸, δὲν ἀπεδέχθησαν δὲ οὐδ' αὐτοὶ οἱ ὀπαδοὶ καὶ θαυμασταὶ τοῦ Ὠριγένους. Ὡς πρὸς δὲ τὸν ψευδώνυμον Διονύσιον παρατηροῦμεν, ὅτι οὔτε ὁ ὑπὸ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων μνημονευόμενος πρῶτος ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν εἶναι, οὔτε ἕτερός τις Πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, οὔτε γνωστός τις ὀρθόδοξος θεολόγος ἐν ὀνόματι τῆς Ἐκκλησίας θεολογήσας εἶναι, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἄγνωστός τις μαθητὴς τοῦ Πρόκλου, ἀναπαραγαγὼν καὶ μεταμορφώσας χριστιανικῶς τὸν Νεοπλατωνισμόν ἐκείνου, οὕτω δὲ κατασκευάσας κρᾶμά τι, ὑπερ ἀποτελεῖ μᾶλλον ἐκχριστιανισμόν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἤττον ἐξελληνισμόν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει οὔτε ἀμιγῆς Νεοπλατωνισμός εἶναι, οὔτε ἀμιγῆς ὀρθόδοξος Χριστιανισμός. Ἡ δὲ ἐπίδρασις τῶν ἐπ' ὀνόματι τοῦ πλαστανώμου τούτου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου φερομένων συγγραμμάτων («περὶ οὐρανοῦ Ἱεραρχίας», «περὶ ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας», «περὶ θεῶν ὀνομάτων») καὶ «περὶ μυστικῆς Θεολογίας» μετὰ τῶν δέκα γνησίων ἐπιστολῶν του) ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Μυστικισμοῦ δὲν σημαίνει βεβαίως καὶ οὐσιαστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων, ἅτινα εἶχον ἤδη προηγουμένως διατυπωθῆ κατὰ τὸ πλεῖστον, πολλῶ δὲ ἤττον δύναται νὰ σημαίνῃ ἐξελληνισμόν αὐτῶν καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν γένει. Ἄλλως τε, καὶ ἄνευ τῶν ψευδοαρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων, ἡ Ἀνατολικὴ Ὀρθοδοξία καὶ Λατρεία καὶ γενικώτερον ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία, ὡς τοιαῦται, φέρουσι μυστικὸν τινα χαρακτήρα, οὕτως ὥστε δὲν δικαιολογεῖται ἡ ὑπερβολικὴ ὑπότινων ἑξαρσις τῆς ἐπ' αὐτῶν ἐπιδράσεως τῶν μεταγενεστέρων συγγραμμάτων τοῦ Ψευδοδιονυσίου Ἀρεοπαγίτου.

7. Μ. Ἀθανάσιος, "Ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος... ἐξέθετο πρεπόντως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τῆς Ἀρειανικῆς αἵρέσεως τὰ ὀρισθέντα, 27. Migne P.G. 25, 464.

8. Ἰω. Καρμυρη, Πρὸς Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1952, τ.Ι. σ. 172,178 ἐξ.

Συνεχίζοντας τὴν ἀνάλυσιν τῆς μελέτης τοῦ κ. Benz παρατηροῦμεν, ὅτι οὗτος ὀρθῶς θεωρεῖ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν τῶν δύο πρώτων αἰώνων ὡς παραφράδα καὶ προέκτασιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, διότι οὐ μόνον ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ καὶ τῇ νοτίῳ Γαλλίᾳ ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ Λειτουργία καὶ ἡ Λατρεία καθόλου ἐν τῇ Δύσει καθωρίσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἀκόμη καὶ τὸ βαπτιστήριον σύμβολον τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ μορφῇ του σφύζεται ἑλληνιστί. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ἡ διαμορφωθείσα νέα πολιτικὴ κατάστασις, διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνετέλεσεν ὥστε νὰ ὑψωθῇ μὲν ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως— νέας Ῥώμης, ὀνομασθεὶς «οἰκουμενικὸς», νὰ ἀποκτήσῃ δὲ ὑψίστην αὐθεντίαν ἐν τῇ Δύσει ὁ μόνος ἐναπομεινας ἐκεῖ Πατριάρχης τῆς παλαιᾶς Ῥώμης. Πράγματι οὗτος, χαλκεύσας κατὰ τὸν ἡ' αἰῶνα τὴν γνωστὴν «ψευδοκωνσταντίνειον δωρεάν» καὶ θέσας ἑαυτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Φράγκων ἡγεμόνων, ἐπέτυχεν νὰ χειραφετηθῇ πλήρως ἀπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδρεύοντος νομίμου Ῥωμαίου Αὐτοκράτορος καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τῶν ἀναφανέντων ἐν τῇ Δύσει νέων ἡγεμόνων οὐ μόνον ὡς ἐκκλησιαστικὸς, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὡς πολιτικὸς ἄρχων τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῆς Ἰταλίας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐκκληρονόμησεν τὸ Imperium Romanum ἐν τῇ Δύσει ἐν μέρει μὲν νομίμως, ἐν μέρει δὲ ἐπαναστατικῶς. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔπαυσαν πλέον νὰ ἀνέρχωνται καὶ Ἕλληνες κληρικοὶ ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου, ὡς μέχρι τότε συνέβαιναν.

Ἐκτοτε ἤρχισαν ἀλλεπάλληλοι συγκρούσεις μεταξὺ Ῥώμης καὶ Βυζαντίου, ὀδηγήσασαι εἰς τὸ μέγα σχίσμα τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν θ' καὶ τὸν ια' αἰῶνα. Τινὲς μάλιστα τῶν συγκρούσεων τούτων διεξήχθησαν καὶ διὰ τῶν στρατιωτικῶν ὀπλων, τῶν ἀφορμῶν δοθειῶν πάντοτε ἀπὸ τῆς Δύσεως. Οὕτως αἱ Σταυροφορίαι ἐστρέφοντο οὐχὶ τόσον ἐναντίον τοῦ Ἰσλάμ, ὅσον καὶ κυρίως ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὅπου ἐγκαθίσταντο οἱ Σταυροφόροι, ἀπεμάκρυνον ἐκεῖθεν τὴν κανονικὴν Ἑλληνικὴν Ἱεραρχίαν καὶ ἐγκαθίδρουν ἀντικανονικῶς Λατινικὴν Ἱεραρχίαν. Τέλος διὰ τῆς Δ' Σταυροφορίας κατέλαβον τῷ 1204 καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἴδρυσαν Λατινικὸν Κράτος μετὰ Λατίνου Πατριάρχου καὶ Λατινικῆς Ἱεραρχίας. Τοιοῦτοτρόπως πολὺ πρὸ τοῦ 1453 εἶχε καταστραφῇ ἡ ἰσχὺς τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῆς παπικῆς Δύσεως καὶ εἶχε προπαρασκευασθῇ ἡ ὀριστικὴ κατάλυσις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὸ γεγονός δὲ τοῦτο δὲν ἠδυνήθη μέχρι σήμερον νὰ λησμονήσῃ καὶ συγχωρήσῃ ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν παπικὴν Ῥώμην. Σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα ἀνακριβῶς ἀναφέρει ὁ κ. Benz, ὅτι εὐθὺς ἅμα τῇ κατοχῇ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ἰταλικῶν στρατευμάτων τοῦ Μουσολίνι τῷ 1940 τὸ Βατικανὸν ἴδρυσεν ἐν Ἀθήναις Ῥωμαιοκαθολικὴν ἀρχιεπισκοπὴν, διότι αὕτη προϋπήρχεν ἀπὸ τοῦ 1912, ἀθθαίρετως καὶ παρανό-

μως ἐγκαθιδρυθεῖσα καὶ μὴ ἀναγνωριζομένη ἔκτοτε οὔτε ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους οὔτε ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Παρατηρητέον ἐπίσης ὅτι ὁ κ. Benz, ἐπαναλαμβάνων τὴν ἱστορικῶς καὶ θεολογικῶς ἡμαρτημένην φρασεολογίαν τῶν ῥωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, ὁμιλεῖ περὶ «σχίσματος τοῦ Φωτίου κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα». Ἄλλ', ὡς ἀλλαχοῦ ὑπεδείξαμεν, «δὲν εἶναι δίκαιον νὰ γίνεται λόγος περὶ «σχίσματος ἑλληνικοῦ» ἢ «βυζαντινοῦ» ἢ «ἀνατολικοῦ» ἢ «τοῦ Φωτίου» ἢ «τοῦ Κηρουλαρίου», ἀλλὰ μᾶλλον περὶ «σχίσματος λατινικοῦ» ἢ «δυτικοῦ» ἢ «παπικοῦ» ἢ «τοῦ Νικολάου» ἢ «τοῦ Οὐμβέρτου» ἢ «σχίσματος τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας», ἥτις, τοπικῆ οὔσα καὶ εἰς ἑτεροδοξίας περιπεσοῦσα, ἀπέσχισεν ἑαυτὴν ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καί, ἐν μόνον Πατριαρχεῖον ἀποτελοῦσα, ἀπεσχίσθη τῆς τῶν ἑτέρων τεσσάρων ἁγίων Πατριαρχῶν πνευματικῆς κοινωνίας καὶ ἀπεσχονίσθη πρὸς ἔθνη καὶ δόγματα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ὀρθοδόξων ἀλλότρια», ἵνα κατὰ τὸν Θεόδωρον Βαλσαμῶνα εἴπωμεν⁹.

Ἀπὸ δὲ τῆς ἐκρήξεως τῆς θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ Δύσει ἐπεκαλέσθησαν τὴν Ἑλληνικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ οἱ πρῶτοι Μεταρρυθμισταὶ κατὰ τῶν ἀγνώστων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν λατινικῶν καινοτομιῶν, ὡς π.χ. συνέβη κατὰ τὴν ἐν Λειψία διεξαχθεῖσαν τῷ 1519 θεολογικῇ συζήτησιν μεταξὺ τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ παπικοῦ θεολόγου Eck¹⁰. Ὁμοίως ὁ Μελάγχθων ἐπεκαλεῖτο τοὺς Ἑλληνας Πατέρας, τοὺς ὁποίους, λόγῳ τῆς ἑλληνομαθείας των, ἐθεώρει ὡς αὐθεντικούς ἐρμηνευτὰς τῆς Κ. Διαθήκης, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἐχρησιμοποίησε μαρτυρίας αὐτῶν ἐν τῇ Ἀπολογία τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας καὶ ἐν ἄλλαις συγγραφαῖς του. Πλὴν τούτου ὁ Μελάγχθων ἐφιλοξένησε τῷ 1559 τὸν διάκονον Δημήτριον, ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ὅπως μελετήσῃ ἐπὶ τόπου τὴν θρησκευτικὴν Μεταρρύθμισιν. Ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Δαυὶδ Χυτραῖος κατέστησεν εὐρύτερον γνωστὴν τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸν προτεσταντικὸν κόσμον δι' εἰδικῆ συγγράμματός του τῷ 1569. Ἠκολούθησεν ἡ περιάκουστος ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου II καὶ τῶν Βυρτεμβεργικῶν Λουθηρανῶν θεολόγων κατὰ τὰ ἔτη 1573-1584, ἢ ἐκτὸς τῶν παλαιῶν καὶ νέων ἐκδόσεών της ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ἐκδοθεῖσα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος καὶ γερμανιστὶ¹¹, ἥτις ἤγειρε μέγα συγγραφικὸν ἐνδιαφέρον

9. Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα ἱερῶν Κανόνων, Ἀθῆναι 1852, τ. IV. σ. 460. Ἰω. Καρμίρη, The Schism of the Roman Church, Athens 1950, σ. 25. Γ. οὐ αὐ τοῦ, Ἡ διαίρεσις τῆς Χριστιανοσύνης καὶ δυνατὸτης ἐπανενώσεως αὐτῆς, Ἐπὶ τῇ 900ῃ ἐπετελίῳ τοῦ Σχίσματος, 1054—1954, «Ὀρθοδοξία», Κωνσταντινουπόλις 1954, τ. 15-16.

10. Βλέπ. Ἰω. Καρμίρη, Ὀρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, Ἀθῆναι 1937 σ. 24 ἐξ.

11. Βλέπ. ἡμετέραν βιβλιοκρισίαν ἐν «Θεολογία» 29 (1958) 596-600.

μεταξὺ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων¹². Βραδύτερον ὁ Εὐσεβισμός, ἐλθὼν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, πολλὰ παρέλαβεν ἐξ αὐτῆς, καὶ μάλιστα ἐκ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς καὶ τοῦ μυστικισμοῦ αὐτῆς.

Κατὰ τὸν ιθ' καὶ τὸν κ' αἰῶνα ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀπασχόλησε τὴν Δύσιν διὰ τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν ὁ Ἑλληνικὸς κλῆρος ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως κατὰ τῶν ἑτεροθρήσκων Τούρκων. Ἐνταῦθα ὁ σ. γράφει, ὅτι ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Ὅθων, ἀπαρνηθεὶς τὸν Ῥωμαιοκαθολικισμόν, προσῆλθεν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, τοῦθ' ὅπερ εἶναι ἀνακριβές. Ἐπὶ τοῦ Ὅθωνος εἰσῆχθη εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος τὸ αὐτοκέφαλον καὶ τὸ συνοδικὸν σύστημα. Κατὰ δὲ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἤσκησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης διὰ μέσου τῆς οἰκουμενικῆς ἐκκλησιαστικῆς κινήσεως. Ἦδη ὁ Franz von Baader ἐζήτησεν, ὅπως εἰς τὰς φιλενωτικὰς προσπάθειας μεταξὺ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς καὶ τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν προστεθῆ ἀπαραιτήτως καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ὡς «τρίτον μέλος», ρίψας τὸ σύνθημα «*audiat et tertia pars*». Ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ Ῥώσων θεολόγων τῆς διασπορᾶς ἰδρῦθη ἐν Παρισίοις τὸ γνωστὸν Ὀρθόδοξον Θεολογικὸν Ἰνστιτούτον, δι' οὗ αἱ ἑτερόδοξοι Ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως ἐγνώρισαν ἐγγύτερον τὴν Ὀρθόδοξον Θεολογίαν καὶ Λατρείαν καὶ εὐσέβειαν.

Παραλλήλως τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐξαπέλυσε τῷ 1920 τὸ ἱστορικὸν διάγγελμα αὐτοῦ «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ», διὰ τοῦ ὁποίου ἐπρότεινε τὸν σχηματισμὸν «Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν», κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς τότε «Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν», ἐδραζομένης δὲ ἐπὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ αὐτῶν», πρὸς συνεργασίαν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπὶ κοινωνικοῦ καὶ ἠθικοῦ πεδίου, ἀντιπρόσωποι δὲ αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων αὐτοκεφάλων Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν ἔλαβον μέρος εἰς τὰ ἔκτοτε συνελθόντα παγκριστιανικὰ συνέδρια. Διὰ τῆς συμμετοχῆς τῆς ταύτης εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐγένετο περισσότερον γνωστὴ εἰς τὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας, παρ' ὧν ἀνεγνωρίσθη ἡ μεγάλη σημασία τῆς συμμετοχῆς καὶ συνεργασίας αὐτῆς διὰ τὰς ἄλλας χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας, ἐφ' ὅσον ἡ Ὀρθοδοξία διατηρεῖ ἀμετάβλητον τὴν διδασκαλίαν, τὴν λατρείαν καὶ τὸ πολίτευμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Εἰς τὸ συνέδριον τῆς Λαζάννης τῷ 1927 ἡ Ὀρθόδοξος Ἀντιπροσωπεῖα ἔθηκεν ὡς προϋπόθεσιν τῆς ἐπανενώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τὴν ἐνότητά ἐν τῇ δογματικῇ πίστει, ἀποκλείσασα τὴν συζήτησιν τῶν ὑπὸ τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων θεσπισθέντων δογμάτων

12. Βλέπ. Ἰω. Καρμίρη, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα, τ. Ι.σ. 368 ἐξ. — Ὀρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 79 ἐξ.

καὶ ἀπαιτήσασα ὅπως αἱ συζητήσεις ἐν τοῖς συνεδρίοις περιορίζωνται μόνον ἐπὶ διδασκαλιῶν μὴ ἀναπτυχθεισῶν καὶ διατυπωθεισῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Γενικῶς διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν Ἑλλήνων θεολόγων εἰς τὰ παγκριστιανικὰ συνέδρια καὶ εἰς τὰς διαφόρους ἐπιτροπὰς μελετῶν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν προσφέρεται παρ' αὐτῶν σημαντικὴ συμβολὴ εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν καὶ ἐμφανίζεται οὕτως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Εὐρωπαϊκῆς τοῦλάχιστον Θεολογίας ἢ Ἑλληνικῆ Ἐκκλησία καὶ Θεολογία περισσότερον ζῶσα καὶ δρῶσα καὶ παροῦσα ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε εἰς τὸ παρελθόν. Ἰδιαιτάτα ἢ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀσκεῖ σήμερον, μέσῳ τῆς λειτουργικῆς κινήσεως, βαθεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν διὰ τῆς Λατρείας καὶ τοῦ Μυστικισμοῦ αὐτῆς, ἐντεῦθεν δὲ καὶ πληθὺς ἑτεροδόξων θεολόγων ἐρευνᾷ τὴν ὀρθόδοξον λειτουργίαν καὶ τὴν μυστικὴν θεολογίαν καὶ ζωὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Καρπὸς τῆς ἐργασίας ταύτης εἶναι μεταφράσεις ἐποικοδομητικῶν συγγραμμάτων καὶ ὕμνων τῶν μεγάλων μυστικῶν θεολόγων τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ ιβ' αἰῶνος.

Ἐκ τῶν εἰρημένων καταλήγει ὁ κ. Benz εἰς τὸ ὄρθον συμπέρασμα, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν αἰὼν τις τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτιστικῆς Ἱστορίας, καθ' ἣν ἢ Ἑλληνικῆ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν προσέφερε σοβαρὰν πνευματικὴν συμβολὴν εἰς τὴν θεολογικὴν, ἐκκλησιαστικὴν, λειτουργικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἐν γένει ζωὴν τῆς Εὐρώπης. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις συμπεραίνει ἐν τέλει τῆς ὥραίας μελέτης του, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, γενόμενον σῶμα καὶ ὄργανον τοῦ κηρύγματος τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀπέκτησε παγκοσμιότητα καὶ οἰκουμενικότητα. Τοιουτοτρόπως δὲ τὸ φῶς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, εἰσελθὼν ἐν τῷ καθολικῷ φωτὶ τῆς χριστιανικῆς Ἀποκαλύψεως καὶ ἐξυψωθὲν ἐν αὐτῷ, κατέστη ἱκανὸν νὰ ἀκτινοβολήσῃ ἐπὶ παγκοσμίου κλίμακος καὶ νὰ γίνῃ «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα».

Τοιοῦτον εἶναι, ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ, τὸ περιεχόμενον τῆς ὥραίας μελέτης τοῦ καθηγητοῦ κ. Benz περὶ «τῆς σημασίας τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ τὴν Δύσιν». Ὡς δὲ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστημονικαῖς συγγραφαῖς του περὶ αὐτῆς, οὕτω καὶ ἐν τῇ παρούσῃ (παρὰ τινὰς παραλείψεις) διαπιστοῦμεν εὐγνωμόνως καὶ ἐκτιμῶμεν προσηκόντως ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι οὐ μόνον τὴν ἀμεροληψίαν καὶ τὴν ἐπιστημοσύνην τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸν του πρὸς τὴν πρεσβυγενῆ Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις, διὰ πάντα ἀμερόληπτον ἐρευνητὴν καὶ κριτὴν, ἀνεδείχθη ὄντως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι σήμερον, ἰδιαιτάτα δὲ κατὰ τὴν πρώτην χιλιετηρίδα, τὸ δίδον μέρος, αἱ δὲ ἄλλαι Ἐκκλησῖαι τὰ λαμβάνοντα μέρος, Ἀδιαμφισβητήτως δὲ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ Θεολογία προδιεχάραξε τὴν τροχίαν, ἐφ' ἧς ἐκινήθη ἢ Θεολογία τῆς Δύσεως, εἰς βαθμὸν ὥστε αἱ ἀρχαὶ πάσης θεολογικῆς ἐξελίξεως ἐν τῇ Δύσει δύνανται νὰ ἀνευρεθῶ-

σιν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Πατερικῇ Θεολογίᾳ, ἥτις δι' ἐκείνην ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν, ὡς ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλοσοφία διὰ τὴν φιλοσοφικὴν τῆς Δύσεως διανόησιν πάντων τῶν αἰώνων. Κατὰ τὴν ἀκράδαντον δὲ πεποίθησιν καὶ πίστιν ἡμῶν, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ Θεολογία προώρισται νὰ συνεχίσῃ μετ' αὐξήσεως ἐντάσεως καὶ εἰς τὸ μέλλον τὴν πολύτιμον προσφοράν τῆς πρὸς τὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας καὶ νὰ διαδραματίσῃ σημαντικώτατον ρόλον εἰς τὰς διεκκλησιαστικὰς συζητήσεις καὶ σχέσεις. Κατ' αὐτὰς πιστεύομεν ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία—λόγω τῆς ἐν αὐτῇ ἀναλλοιώτως ἀποτεθησαυρισμένης θείας διδασκαλίας καὶ ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως—κέκληται νὰ ἀποτελέσῃ τὴν γέφυραν Ἐκκλησιαν, πρὸς γεφύρωσιν καὶ ἐπανένωσιν τῶν διεστώτων, ὡς ἔποτε ἤθελε πνεύσει καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα τῆς Πεντηκοστῆς, ἵνα «καλέσῃ εἰς ἐνότητα πάντας» τοὺς χριστιανούς καὶ πάσας τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΜΙΡΗΣ

«Ἀργοναύτης». Ἐτησίᾳ Ἑλληνοαμερικανικῆ ἔκδοσις φιλολογίας καὶ δράσεως. Ἰδρυταί: Μπ. Μαλαφούρης καὶ Ἡλ. Ζιώγας. Διευθυντής: Ἡλίας Ζιώγας. Ἀρχισυντάκτης: Θεόδωρος Γιαννακούλης. Νέα Ὑόρκη 1959, τόμος Α', σελ. 324.

«Πασχαλινὴ Πνοή». Ἐτησίᾳ λογοτεχνικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἔκδοσις. Ἰδιοκτήτρια—Διευθύντρια: Ἑλενα Ἀθανασιάδου. Κωνσταντινούπολις 1959, ἔτος Γ', σελ. 209-294.

Δοκιμάζομεν αἰσθημα βαθείας ἐθνικῆς ἱκανοποιήσεως καὶ ὑπερφηφείας μελετῶντες τὰ ἀνωτέρω δύο ἐξαιρετὰ φιλολογικὰ περιοδικὰ συγγράμματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς τὸ πρῶτον καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ δεύτερον. Ἐν αὐτοῖς ἔχουσιν ἀποθησαυρισθῆ ἔκλεκται συνεργασίαι διακεκριμένων ἐκπροσώπων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐντεῦθεν καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῶν ἐν Ἀμερικῇ καὶ Τουρκίᾳ βιούντων καὶ δρώντων Ὁμογενῶν. Καὶ μὲ εὐχάριστον ἐκπληξιν διαπιστοῖ ὁ ἀναγινώσκων τὰ ἀνά χειῖρας περιοδικὰ, ὅτι εἶναι πολλοὶ καὶ ἔκλεκτοὶ οἱ ζῶντες ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ διαπρέποντες ἐν τοῖς γράμμασιν Ὁμογενεῖς. Ποικιλία θεμάτων, ὧν τινα καὶ θρησκευτικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου, βαθύτης καὶ λεπτότης σκέψεως, λογοτεχνικῆ χάρις καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀρεταὶ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν δημοσιευομένων μελετῶν. Ὑπερεκατὸν διαπρεπεῖς συγγραφεῖς παρελαύνουν ἀπὸ τῶν σελίδων τοῦ «Ἀργοναύτη» τῆς Ἀμερικῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Κ. Παλαμᾶς, Α. Σικελιανός, Κ. Τσάτσος, Γ. Μελάς, Ἡ. Ζιώγας, Θ. Γιαννακούλης, Δ. Καλλιμάχος, Κ. Καρκατσούλης, Ἡ. Κούτσης, Θ. Ἄθας, Κ. Καβαρνός, Α. Στελλάκης, Π. Πεκλάρης, Ν. Λοῦρος, Ο. Βαρβιτσιώτης, Μπ. Μαλαφούρης καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Δύο δεκάδες περίπου λόγιοι πληροῦν τὰς σελίδας τῆς «Πασχαλινῆς Πνοῆς» Κωνσταντινουπόλεως, μεταξὺ τῶν

ὁποίων οἱ Σεβ. Μητροπολίτης Χίου Παντελεήμων, Ἑλ. Ἀθανασιάδου, Σ. Μυριβήλης, Π. Παπαχριστοδοῦλου, Α. Γιωτάκης, Κ. Παράσχος, Β. Ἀνδρέαδου, Ι. Δεπούντης, Ρ. Παπαδημητρίου καὶ ἄλλοι. Ὅλοι αὐτοὶ διὰ τῆς ἀρθρογραφίας των ἀποβλέπουν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐξύψωσιν τῆς ἀπανταχοῦ Ὀμογενείας καὶ εἰς τὴν σύνδεσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος.

Ἐντεῦθεν εἶναι ἄξιοι θερμῶν συγχαρητηρίων οἱ ἐκδίδοντες τὰ ἀξιολογώτατα ταῦτα ἑλληνικὰ φιλολογικὰ περιοδικὰ διὰ τὸν ἀπόδημον Ἑλληνισμόν, διότι διὰ τῶν περιοδικῶν τούτων τιμᾶται τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ διακηρύσσεται ἡ ἀνεξάντλητος ζωτικότης καὶ δραστηριότης τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς. Ὅθεν εὐχόμεθα πρῶτον μὲν τὴν ἀπόσκοπτον συνέχισιν τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν, δεύτερον δὲ ὅπως τὸ λαμπρὸν ἔργον καὶ ἡ προσπάθεια αὐτῶν τύχωσιν ἐθνικῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ὑποστηρίξεως.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΜΠΗΣ

Βασιλείου Μ. Βέλλα, Γραμματικὴ τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης, Ἀθήναι, 1959, σελ. 140.

Τὸ μετὰ χειῖρας ἔργον τοῦ Καθηγητοῦ κ. Βέλλα, ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτὸν ἐκ μέρους τοῦ φοιτητικοῦ ἅμικ δὲ καὶ τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου. Καὶ τοῦτο διότι διὰ τῆς ἐκδόσεως ταύτης οὐ μόνον συνεπληρώθη τὸ σοβαρὸν κενόν, τὸ ὁποῖον εἶχε δημιουργηθῆ μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῆς Γραμματικῆς τοῦ Ν. Παπαγιαννοπούλου, ἀλλὰ καὶ ἐπετελέσθη σημαντικὴ πρόοδος εἰς τὸν τομέα τῆς παρ' ἡμῖν γραμμικῆς ἐπεξεργασίας τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης. Δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῇ τις ὅτι αἱ προηγούμεναι προσπάθειαι συγγραφῆς ἑλληνιστῶν τοιοῦτου ἔργου δὲν εἶχον πᾶσαι ἐπιτύχει ἀπολύτως. Τινὲς τῶν ἐκδοθεισῶν Γραμματικῶν δὲν διεκρίνοντο ἐπὶ ἰκανοποιητικῇ σαφειᾷ καὶ μεθοδικότητι, ἣ δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμέναι ὀρισμένων στοιχείων, χαρακτηριζομένων συνήθως ὡς ἀνιαρῶν, τὰ ὁποῖα προσκάλουν τὴν ἀποστρεφὴν τῶν φοιτητῶν πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης, ἐνῶ ἄλλαι παρουσίαζον ἐλλείψεις, αἱ ὁποῖαι ἠνάγκαζον τοὺς ἐνδιαφερομένους ὅπως καταφεύγουν πάλαι εἰς ξενόγλωσσα ἔργα, ἵνα διαφωτισθοῦν πληρέστερον. Ἡ πρόοδος ἐν προκειμένῳ, τὴν ὁποῖαν ἐπετελεσεν ὁ κ. Βέλλας ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἐπέτυχε νὰ δώσῃ εἰς τὸ ἔργον του τὴν ἐνδεδειγμένην μορφήν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς παρ' ἡμῖν σχετικὰς ἐπιστημονικὰς ἀνάγκας, πρὸς τὰς ὁποίας λίαν ἐπιτυχῶς φαίνεται τοῦτο προσηρμοσμένον.

Οὕτως ἀπέφυγε νὰ ἐνδιατριψῇ περὶ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν διαφορῶν γραμματικῶν μορφῶν, ὡς θὰ ἔπραττε τις ἀπευθυνόμενος πρὸς ἤδη προκεχωρημένους φοιτητὰς, καὶ περιέλαβε μόνον τὸ ὑλικὸν ἐκεῖνο, τοῦ ὁποῖου ἡ πρόσληψις καθίσταται εὐχερεστέρα ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνος ἀναγνώστου.

Ἐξ ἄλλου δὲν περιωρίσθη εἰς τὸ φθολογικὸν καὶ τυπολογικὸν (τυ-

πικὸν) μέρος, ἀλλὰ παρέσχε καὶ τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τοῦ συντακτικοῦ τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης καὶ δὴ κατὰ τρόπον συστηματικὸν καὶ ἐπαγωγικὸν, ὥστε νὰ δύναται ὁ σπουδαστὴς τῆς Π. Διαθήκης νὰ ἔλθῃ εἰς στενωτέραν ἐπαφὴν πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον, κατανοῶν πληρέστερον τοῦτο, καὶ νὰ βοηθηθῇ σημαντικῶς προκειμένου καὶ περὶ κριτικῶν ἔτι ἐπ' αὐτοῦ ἐργασιῶν. Ὡσαύτως συνεπλήρωσε τὸ σύνθηες ὑλικὸν μὲ διαφωτιστικὰ στοιχεῖα, παρυσιάζων τοῦτο ἀπλοῦστερον καὶ σαφέστερον.

Τοῦ ὅλου ἔργου προτάσσεται βραχεῖα μὲν ἀλλ' ἐμπεριστατωμένη εἰσαγωγή (σ. 9-17), ἔνθα καὶ ὁ πολλῶν ἔτι ἀπαιτήσεων ἀναγνώστης ἐνημεροῦται κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν ἐφ' ὅλων τῶν ζητημάτων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν.

Οὕτως ἐξετάζονται τὰ τῆς προελεύσεως τοῦ ὅρου («Ἑβραϊκὴ γλῶσσα» (σ. 9) καὶ τὰ τῶν Σημιτικῶν γλωσσῶν¹ γενικῶς (σ. 9-12), ἀναφέρονται ἐν συνεχείᾳ τὰ μνημεῖα τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης (σ. 12-13) καὶ παρέχονται λίαν διαφωτιστικαὶ πληροφορίες ἦσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γραμματικὴν ἐπεξεργασία ταύτης (13-15), ὡς καὶ εἰς τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον τῆς Π. Διαθήκης (σ. 15-17), παρτιθεμένης ἐν τέλει καὶ τῆς κυριωτέρας συγχρόνου ξένης βιβλιογραφίας, ὡς καὶ τῆς ἡμετέρας (σ. 17).

Ἐν σ. 13 ἀναφέρει ὁ σ. ὅτι ἡ πρωταρχικὴ γλῶσσα τῶν Ἑβραίων πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἦτο ἡ Ἀραμαϊκὴ Βεβαίως τοιοῦτό τι δὲν ἐπιβεβαιοῦται ἐκ γραπτῶν μνημείων, ἀλλ' ἡ ἀποψὶς αὕτη δέον νὰ θεωρῆται ἀναμρισητῆτος καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὸ ὅτι ἡ μετανάστευσις τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τῶ ἀνατολικῶν στεππῶν μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου θαλάσσης, σχετίζεται πρὸς τὰς περιπλανήσεις τῶν Ἀραμαίων.

Μετὰ τὴν περιεκτικὴν ταύτην εἰσαγωγὴν ὁ σ. εἰσέρχεται εἰς τὸ φθογγολογικὸν μέρος τῆς Γραμματικῆς τσου (σ. 19-32), τὸ ὁποῖον ἐκθέτει μετὰ πάσης σαφηνείας ἀλλὰ καὶ βραχύτητος. Οὕτως π. χ. διασαφηνίζει τὰ περὶ οἰκείων φωνηέντων προκειμένου περὶ τῶν γραμμάτων י καὶ י (σ. 24), ἐνῶ ἀποφεύγει νὰ ἐπεκταθῇ εἰς τὴν περὶ τονισμοῦ παράγραφον, περιοριζόμενος νὰ ἀναφέρῃ τὰ σπουδαιότερα μόνον σημεῖα τονισμοῦ (σ. 26-27).

Τὴν αὐτὴν σαφήνειαν παρουσιάζει καὶ τὸ τυπολογικὸν μέρος (σ. 33-96). Ὁ σ. χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπη τὴν ἐπιστημονικὴν του μέθοδον, προσπαθεῖ καὶ ἐνταῦθα νὰ ὑποβοηθήσῃ σχετικῶς τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην, διασαφηνίζων πλεῖστα σημεῖα καὶ τοῦ τμήματος τούτου, τὰ ὁποῖα οὕτως καθίστανται πλέον προσιτὰ εἰς αὐτόν. Τοῦτο μαρτυροῦν κυρίως ἡ εἰδικὴ περὶ ἀορίστων ἀντωνυμιῶν παράγραφος (σ. 35), τὰ ἀναφερόμενα περὶ συνεζευμένης καταστάσεως τῶν ὀνομάτων (σ. 38-39), περὶ ἀντωνυμικῶν ἐπιθημάτων τοῦ πλη-

1. Ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοῦ 1781 ὅτε ὁ Schlözer βάσει τοῦ Γέν. 10, ἐξαρχατήρησε μίαν σειρὰν ἀνατολικῶν γλωσσῶν ὡς σημαντικὰς.

θυντικῷ ἀριθμοῦ (σ. 42), περὶ μεταβολῶν τοῦ συνδέσμου ׀ (σ. 94), περὶ τῶν διαφόρων μοριῶν ἐρωτήσεως, ἀρνήσεως καὶ εὐχῆς (σ. 95) κλπ.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος, τὸ συντακτικὸν (σ. 97-114), διακρίνει τις τὴν αὐτὴν ἐπιτυχῆ μέθοδον. Ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς παραγράφους περὶ συντάξεως τοῦ ρήματος (σ. 103-108) καὶ περὶ προτάσεων (σ. 109-114).

Οἱ ἐπακολουθοῦντες πίνακες τῶν ρημάτων (σ. 115-135), οἱ ὅποιοι ἐπισυνάπτονται εἰς πάσας σχεδὸν τὰς συγχρόνους Γραμματικὰς, εἶναι χρήσιμώτατοι. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ χρῆσις τοῦ ἐβραϊκοῦ τυπογραφείου δὲν τυγχάνει ἔργον εὐχερὲς παρ' ἡμῖν, ἦτο ἐπόμενον ἡ ἐκτύπωσις τὰ παρουσιάσθη ἑλλείψεις τινάς. Ἄς μοι ἐπιτραπῆ δὲ νὰ σημειώσω τὰς κυριωτέρας ἐξ αὐτῶν πρὸς διαφώτισιν τῶν ἐνδιαφερομένων ἀναγνοστῶν καὶ δὴ τῶν χρησιμοποιοῦντων τὴν—μοναδικὴν σήμερον παρ' ἡμῖν—Γραμματικὴν ταύτην, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον εἶναι προβληματικὴ ἡ ἐνημέρωσις των ἄλλοθεν ἐπ' αὐτῶν.

Οὕτως ἐφωνηεντίσθησαν ἑλλειπῶς αἱ παθ. μετοχαὶ τῆς Κάλ τῶν ρημάτων **לִּשְׁר** (לִּשְׁר אַנְטִי לִּשְׁר, σ. 116), **שָׁרַשׁ** (שָׁרַשׁ אַנְטִי שִׁיָּרַשׁ, σ. 121), **נִצַּרְ** (נִצַּרְ אַנְטִי נִצַּרְ, σ. 130), καὶ **לְהַ** (לְהַ אַנְטִי לְהַ, σ. 132), ὡς καὶ ἡ μετοχὴ τῆς Νιφάλ τοῦ ρήματος **כָּשַׁ** (כָּשַׁ אַנְטִי כָּשַׁ, σ. 126). Ἐσφαλμένως ἐφωνηεντίσθη τὸ α' τοῦ μὴ τετελ. τῆς Κάλ τοῦ ρήματος **כִּבַּ** (כִּבַּ אַנְטִי כִּבַּ, σ. 134). Ὑπὸ τὸ **כ** τοῦ β' θηλ. ἐνικ. τοῦ μὴ τετελ. τοῦ ρήματος **נִצַּרְ** καὶ εἰς τὰς διαθέσεις Ἰφείλ, Ὀφάλ καὶ Ἰθπααίλ, ὡς καὶ ὑπὸ τὸ **ת** τοῦ γ' πληθ. τοῦ ἰδίου ρήματος εἰς τὴν Ἰθπααίλ, παρελείφθη τὸ χεῖρεκ (σ. 131). Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ τὸ י τοῦ γ' ἀρσ. τοῦ πληθ. τοῦ μὴ τετελ. εἰς τὴν Νιφάλ (σ. 121).

Γενικῶς ἡ ἐκτύπωσις τῶν φωνηέντων δὲν ὑπῆρξεν ἐπιτυχῆς καὶ λόγῳ τοῦ τεχνικοῦ τούτου μειονεκτήματος δυσχεραίνεται ἐν τινι μέτρῳ ἡ ἀνάγνωσις ἐκ μέρους κυρίως τοῦ ἐκμανθάνοντος τὴν γλῶσσαν ἀναγνώστου μὴ δυναμένου νὰ γνωρίζῃ ἐὰν πρέπη νὰ ἀναγνώσῃ π.χ. ׀, ׀ ἢ ׀ κλπ. Εἰς τυπογραφικὸν σφάλμα ὡσαύτως δεόν νὰ ἀποδοθῆ καὶ ἡ ἐνιαχοῦ ἄστοχος τοποθέτησις τῶν φωνηεντικῶν σημείων ὑπὸ τὰ οἰκεία σύμφωνα (ὡς συμβαίνει τοῦτο προκειμένου καὶ περὶ τοῦ μακκαίφ). Παραλείψεις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν φωνηεντισμὸν παρατηροῦνται καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ βιβλίου ὡς ἐν σ. 25, στ. 30 (׀ אַנְטִי ׀), ἐν σ. 32, στ. 29 (׀ אַנְטִי ׀), καὶ ἐν σ. 34, στ. 18 (׀ אַנְטִי ׀).

Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ β' θηλ. τοῦ ἐνικ. τῆς Κάλ τοῦ ρήματος **סִיר** (σ. 128) δεόν νὰ ἀναγνώσῃ τις **סִירְ** καὶ οὐχὶ **סִירְ**. Τὰ διὰ τὰ παραδείγματα Δ' καὶ Η' χρησιμοποιοῦνθέντα ρήματα **שָׁרַשׁ** (σ. 121) καὶ **לְהַ** (σ. 133), ἐκ συγχύσεως τῶν γραμμάτων **ש** καὶ **ה** πρὸς τὰ **ס** καὶ **ל**, ἐγράφησαν ἐσφαλμένως ὡς

מִשׁוּ and מִשְׁוּ. Ἡ σύγχυσις μεταξὺ מ and מ̄ συνέβη καὶ ἐν σ. 26 στ. 5 (מ̄ ἀντὶ מ) καὶ ἐν στ. 6 (מִשׁוּ ἀντὶ מִשְׁוּ), καὶ ἐν σ. 25, στ. 8 (ἀντὶ מִשְׁוּ מִשׁוּ). Ἐν σ. 25, στ. 30 ἐγένετο σύγχυσις μεταξὺ ך̄ καὶ ך̄ ἀντὶ ך̄-ך̄ ך̄-ך̄).

Τέλος ἐν σ. 56, στ. 16, ἐνθα τὰ περὶ τῆς ἀριθμητικῆς ἀξίας τῶν יו, δέον νὰ ἀναγνώσῃ τις 9+6 καὶ οὐχὶ 9+16.

Αἱ ἐλλείψεις ὅμως αὗται οὐδόλως μειώνουν τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου, διότι ἀναφέρονται εἰς τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα. Ἄλλως τε ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἔναντι πάντων τῶν μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῶν ἐκδοθέντων εἶναι προφανῆς, ὡς ἐβεβαίωσεν καὶ ὁ σεβαστὸς μοι Καθηγητῆς κ. Μπρατσειώτης, ὁ ὁποῖος ἤδη πρὸ ἐμοῦ παρουσίασε τοῦτο ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς «Θεολογίας»¹.

Θὰ ἦτο δὲ εὐχῆς ἔργον ἐὰν ἡ ὠραία αὕτη ἐργασία ἐδημιούργει ἀφορμὴν πρὸς προσέλκυσιν περισσοτέρων νέων εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς συστηματικωτέρας καὶ παρ' ἡμῶν ἐρεῦνης τῆς Π. Διαθήκης ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἑβραϊκοῦ κειμένου.

Π. ΣΙΜΩΤΑΣ

2. Βλ. τόμ. ΚΘ' (1958), τεύχ. Δ', σ. 586.